

MESNEVÎ'DE DEĞERLER VE MESNEVÎ'NİN DEĞERLERE BAKIŞI*

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Halil TAŞ¹

* Bu çalışma, yazarın "Mesnevî Destekli Değerler Eğitiminin İlkokul 4. Sınıf Öğrencilerinin Tutumlarına Etkisi" başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

2 Dr., Millî Eğitim Bakanlığı, Teftiş Kurulu, egitimci1@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-5219-1123.

Geliş Tarihi: 08.01.2020 Kabul Tarihi: 25.11.2020 DOI: 10.37669/milliegitim.672051

Öz: Değerler eğitimine gereken önemin verilmemiş olmasının bir sonucu olarak, insanlarda artış gösteren tahammülsüzlük, anlayış azlığı, farklılıkları kabullenmeme tavrı, kimi zaman baskı ve şiddet uygulamalarına da dönüşebilmektedir. Bu nedenle, Mesnevî'nin değerleri öne çıkaran insani, ahlaki ve yapıcı iletilerine her zamankinden daha fazla ihtiyaç bulunduğu söylenebilir. Mevlâna'nın, yaşadığı dönemin sorunlarına olduğu kadar, günümüzün önemli bazı sorunlarına da çözüm olabilecek önerilerinin yer aldığı Mesnevî'de değerler de önemli yer tutmuştur. Bu çalışmada; değer kavramı, değerler eğitimi, Mevlâna'nın değer ve eğitim anlayışı ile değerlere bakışı ve değerleri ele alış şekli, Mevlâna'nın en önemli eserlerinden biri olan Mesnevî'den yola çıkılarak açıklanmıştır. Bu bağlamda, misafirperverlik, yardımseverlik, vatanseverlik, aile birliğine önem verme ve hoşgörü değerleri ise Mesnevî'nin değerlere bakışını ve değerleri ele alış şeklini ortaya koymak amacıyla işlenmiştir. Bu çalışmada Mesnevî'den yapılan atıflarda Veled (Çelebi) İzbudak'ın Mesnevî Tercemesi esas alınmıştır. Bu çalışmanın, dünyaca kabul görmüş Mesnevî'nin kullanılarak, değerler eğitiminin daha etkili ve sonuç alıcı olarak gerçekleştirilmesi, iyi insan, iyi vatandaş ve iyi toplum idealine ulaşma konusunda yol göstermesi açısından önemli ve özgün olduğu söylenebilir. Ayrıca bu çalışma, Mesnevî gibi çok yönlü bir eserin, değerler eğitiminde ve değer kazandırma sürecinde kullanılabilirliğini göstermesi ve eğitim bilimine farklı bir kaynağın kazandırılması açısından da önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Mevlâna, Mesnevî, Değer, Değerler eğitimi

VALUES IN MESNEVÎ AND MESNEVÎ’S PERSPECTIVE ON VALUES

Abstract:

As a result of the lack of importance given to values education, the increasing intolerance, lack of understanding, attitude of not accepting differences can sometimes turn into practices of pressure and violence. For this reason, it can be said that there is more need than ever for Mesnevî’s human, moral and constructive messages that emphasize values. Values also had an important place in Mesnevî, where Mevlâna’s suggestions that could be a solution to some important problems of today as well as the problems of the period he lived. In this study; the concept of value, values education, Mevlâna’s understanding of value and education and his approach to values and his approach to values are explained based on one of Mevlâna’s most important works, Mesnevî. In this context, the values of hospitality, charity, patriotism, giving importance to family unity and tolerance have been processed in order to reveal Mesnevî’s view of values and his approach to values. In this study, Mesnevî Translation of Veled (Çelebi) İzbudak was taken as the basis for the references made from Mesnevî. It can be said that this study is important and original in terms of making values education more effective and effective and guiding to reach the ideal of good person, good citizen and good society by using the world-renowned Mesnevî. In addition, this study is important in terms of showing the usability of a versatile work such as Mesnevî in the education of values and in the process of adding value, and in terms of gaining a different resource to educational science.

Keywords: Mevlâna, Mesnevî, Value, Values education.

1. Giriş

Geçmişten günümüze fikir insanları tarafından, erdemli bireylerde ve bu bireylerin oluşturduğu erdemli toplumlarda bulunması gereken değerlere dikkat çekilmiş; yer ve zaman dilimine bağlı olarak farklılıklar gösterse de değerler önemini hep korumuştur (Kaymakcan, 2010). Küreselleşme ve kapitalist ekonominin dünyadaki çeşitli etkileri, hızla gelişen teknoloji, artan şiddet ve iç savaşlar değerler eğitiminin önemini ortaya koymaktadır (Arıkan, 2011). Tutum ve davranışlarımıza yön verme ve kararlarımızda etkili olma özelliği, değerlerin bireysel ve toplumsal önemini her geçen gün artırmaktadır.

Geçmişte olduğu gibi günümüzde de varlığını sürdüren pek çok bireysel, toplumsal ve küresel ahlaki soruna çözüm aramak, teologlar, felsefeciler ve ahlakçılar başta

olmak üzere, kendini ilgili ve sorumlu hisseden tüm insanların ortak görevleri arasında yer almıştır (Yaran, 2010). Toplumda yaşanan değer kaymaları ve belirsizlikler, bölgesel ve küresel şiddet eylemleri, değerler eğitiminin gündeme gelmesindeki önemli nedenlerdir (Ersoy, 2011). Toplumda yaşanan karmaşanın bir sonucu olarak meydana gelen değer belirsizlikleri, değer kayıpları ve değer önemsizleşmesi, değerler eğitiminin gündemdeki yerini korumasını sağlayacak gibi görünmektedir. Bu durum, toplumun ahlak seviyesinin yükseltilmesi için değerler eğitimine vurgu yapılması gerektiğini göstermektedir. Son zamanlarda şiddet eylemlerinde, alkol ve uyuşturucu kullanımında hızlı artış, öğrenciler arasında ebeveynlere ve öğretmenlere karşı asileşme, söz dinlememe, saygı sınırlarını zorlama, sapkınlıklar, internet bağımlılığı, sosyal açıdan uygun olmayan davranışlar, toplumun temel değerlerini sarsacak noktaya ulaşmıştır (Hökekleli, 2010).

Dünyanın hızla mekanikleştiği bu çağda, teknolojik buluşların etkisiyle kendine, ailesine, içinde yaşadığı topluma yabancılaşan, kendisine ve içinde yaşadığı topluma nefret ve şiddet duyguları besleyen insan; sevgiden yoksun, inançtan ve samimiyetten habersiz şekilde kendisine ve çevresine zarar verecek hale gelmiştir (Doğan, 2014). Değerlerin, genel eğitim içerisinde gereken yeri ve önemi alamamış olması, insanlarda kendisine ve içine bulunduğu topluma karşı yabancılaşma, farklı duygu, düşünce, inanç ve tutumlara hoşgörü göstermeme eğilimini artırmıştır (Doğanay, 2012). Değerler eğitimine gereken önemin verilmemiş olmasının bir sonucu olarak, insanlarda artış gösteren tahammülsüzlük, anlayış azlığı, farklılıkları kabullenmeme tavrı, kimi zaman baskı ve şiddet uygulamalarına da dönüşmektedir. Bu nedenle, Mesnevî'nin insani, ahlaki ve yapıcı iletilerine her zamankinden daha fazla ihtiyaç bulunduğu söylenebilir.

Mevlâna'nın, yaşadığı dönemin sorunlarına olduğu kadar, günümüzün önemli bazı sorunlarına da çözüm olabilecek önerilerinin yer aldığı Mesnevî'de değerler de önemli yer tutmuştur (Mevlâna, 2014; Turan, Belenli ve Kiriş, 2010). Günümüzde ihtiyaç hissedilen birçok insani değeri Mesnevî'de bulmak mümkündür. Mevlâna üzerine uzun yıllar araştırma yapan İrene Melikoff'un; "Mevlâna'nın Mesnevî'si, bütün dillere çevrilip bütün insanlar tarafından okunsaydı, milletler arasında savaş diye bir şey olmaz, herkes barış içinde yaşardı." (Melikoff, 1983: 64) ifadesi, dikkate değer bir tespittir. Hoşgörüyü, tahammülü, anlayış ve mütevazılığı esas alan, insanlığı huzur, güven ve barışa davet eden Mevlâna'nın Mesnevî'sinin değerlere bakışını ve değerleri işleme şeklini bilmek, değerler eğitiminin amaçlarına ulaşması noktasında önemli katkılar sağlayacak türdendir. Mesnevî hikâyelerinin, hayal dünyalarını genişletebilmeleri, empati kurabilmeleri, farklılıkları algılayabilmeleri ve gelecekle ilgili kurgulayabilmeleri açısından çocuklara önemli katkıları olacaktır.

Bu çalışmada; Mesnevî'nin değerlere bakışı ve değerleri işleyiş şekli ele alınmıştır. Bu çalışma; değerler eğitimini önemseyen tüm eğitimcilere ışık tutması, öğrencilerin değerlere yönelik tutumlarını olumlu yönde etkilemesi, ahlaki düzeyleri yüksek birey-

lerin yetiştirilmesi ve değerler eğitiminin biçimlendirilmesinde rol oynayan öğretmen, öğrenci ve velilere yol göstermesi açısından önemlidir. Bu çalışmanın, dünya bilim çevrelerince kabul görmüş farklı bir kaynak kullanılarak, değerler eğitiminin biçimlendirilmesinde rol oynayan süreç ve kriterlerin yeniden yapılandırılması; değerler eğitiminin daha etkili ve sonuç alıcı olarak gerçekleştirilerek, iyi insan, iyi vatandaş ve iyi toplum idealine ulaşma konusunda yol göstermesi açısından, bilimsel literatüre önemli ve özgün bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca, bu çalışma, Mesnevî gibi çok yönlü bir eserin, değerler eğitiminde ve değer kazandırma sürecinde kullanılabilirliğini göstermesi ve eğitim biliminde farklı bir kaynağın kazandırılması açısından önem taşımaktadır.

Bu çalışmada; değer kavramı, değerler eğitimi, Mevlâna’nın değer ve eğitim anlayışı ile değerlere bakışı ve değerleri ele alış şekli, Mevlâna’nın en önemli eserlerinden biri olan Mesnevî’den yola çıkılarak açıklanmıştır. Bu bağlamda, misafirperverlik, yardımseverlik, vatanseverlik, aile birliğine önem verme ve hoşgörü değerleri ise Mesnevî’nin değerlere bakışını ve değerleri ele alış şeklini ortaya koymak amacıyla işlenmiştir. Bu çalışmada Mesnevî’den yapılan atıflarda Veled (Çelebi) İzbudak’ın *Mesnevî Tercemesi* esas alınmakla birlikte, zaman zaman Abdülbaki Gölpınarlı’nın *Mesnevî Tercemesi* ve Şerhi ile Şefik Can’ın *Mesnevî Tercümesi*’nden de yararlanılmıştır.

2. Değer Kavramı

Değerler, insanların davranışlarına yön veren ve yaşam tarzının oluşumunda etkili olan faktörlerdir (Yel ve Aladağ, 2015). İnsanların bir olay, bir durum ya da birey karşısındaki duyarlılıkları olarak tanımlanabilecek değerler (Yaman, 2012), yaşam tarzımızı ve hedeflerimizi belirleyen, kararlarımızı etkileyen, inançlarımızı yansıtan ve ilkelerimizi meydana getiren tercihler (Aktepe ve Yel, 2009), yaşamımızı etkileyen ve yaşamda önem verdiğimiz düşüncelerdir (Doğanay, 2012). Bu durumda değerlerin insanların olay ve durumlar karşısında takındıkları tavırları, belirlemiş oldukları tutumları olduğu da söylenebilir.

Günümüzde duygu, düşünce ve fikir birliği içinde olan bireylerin bir arada yaşama arzusu birçok rol ve grup ortaya çıkarmakta; bu gruplaşmalar da daha çok normun, inanç ve düşüncenin oluşmasına sebep olmaktadır (Gültekin, 2007). Bu açıdan değer, toplum tarafından doğru ve lüzumlu görülen duygu, düşünce, tutum, fikir, erek, hedef ve inanışlardır (Tüysüz, 2011). Değerleri, bireyleri kıymetli yapan üst düzey özellikler ve donanımlar (Yaman, 2012) olarak tanımlamak mümkündür. Toplumsal yaşamın bir düzen içinde sürdürebilmesi için gerekli olan değerlerin, toplumu oluşturan bireylerin kaynaşmaları, toplumsal bütünlüğün sağlanması ve insanların birlik içinde hareket etmeleri için birere harç görevi gördükleri de söylenebilir.

İnsanlar tarafından içselleştirilmiş olan, toplumsal gereksinimleri giderdiği ve kişilerin mutluluğuna dair olduğu varsayılan ve insanların davranışlarını belirleyen ölçütler (Özgüven, 2015) olarak tanımlanabilecek değerler, doğuştan getirilmeyip,

gözlem ve etkileşim sonucunda yaşayarak öğrenilen ve doğru ile yanlış ayırmamıza yardım eden temel inançlardır. Bir toplum, bir inanç, bir ideoloji tarafından ya da bireyler arasında kabul görmüş, özümsemiş ve sürdürülmekte olan toplumsal, insani, ideolojik veya tanrısal menşeli her çeşit duyuş, düşünüş, davranış, kural veya kıymetler olarak tanımlanan değerler (Çelikkaya, 2014), bireylerin herhangi bir olgu ya da durum karşısındaki duruş ve tutumunu belirten toplumsal ve etik kapsamlı inanış ve düşünüşlerdir (Yeşil ve Aydın, 2007).

Bağlı oldukları kültürlerle göre farklılık gösteren ve değişime açık yapılar olan değerler, zamanla değişikliklere uğrayabilirler (Dönmez ve Yazıcı, 2008). Bireylerin şahsiyetlerini ve bakış açılarını belirleyen değerler, doğuştan olmayıp yaşam içinde kazanılır (Yeşil ve Aydın, 2007). Bireyin kendi tutum ve davranışlarını belirlemede, başkalarının tutum ve davranışlarını değerlendirmede bir ölçüt işlevi gören değerler, insanların her alandaki tutum ve davranışlarının biçimlenmesinde etkin rol oynar (Yeşil, 2008). Bireylerin kişiliklerini şekillendirme özellikleri, kişilerin olay ve olguları değerlendirme anlayışlarına etkileri, toplumsal normları ve rolleri belirleme nitelikleri değerlerin önemini artırmaktadır.

Bilsky ve Schwartz'a (1994) göre değerler, kendi aralarında önem sırasına konur. Değerler, bireysel olup öznel fikirler içerirler. Değer önceliklerimiz, algı ve duygularımızdan etkilenmenin yanı sıra, sosyal roller gereği ortaya çıkan ihtiyaçlarımızdan da etkilenerek değişebilirler. Değerler, bireylerin hedefleriyle ve bu hedeflere ulaşmayı sağlayan davranış tarzlarıyla ilgilidir. Değerler, bireylerin yapıp ettiklerini mantıksallaştırıp benimsemelerine olanak tanıyan ve içinde inançları da barındıran öğelerdir.

Bir şeyin değer olarak nitelendirilebilmesi için sonuçları üzerinde iyice düşündükten sonra alternatifler arasından özgürce seçilmiş olması, tekrarlanabilmesi ve tutarlı olması, hassasiyetle önemsenmiş olması, davranışa dönüştürülmesi ve toplumca onaylanmış olması gerekir (Ulusoy, 2007). Değerler toplumsal gereksinimleri karşılayan ve kişilerin lehine olan ölçütlerdir. Toplum ya da bireyler tarafından kabul edilen bütünleştirici olgular olan değerler, genel ve soyut özelliklere sahiptirler. Kişilerin dimağında yer alan ve davranışlarını belirleyen değerler, bireylerin duyguları ve coşkularıyla da yakından ilgilidirler (Yetkin ve Daşcan, 2008). Değerler toplumsal bütünleşmeyi sağladığı gibi olaylar ve durumlar karşısında ortak duygular beslemeyi ve birlikte hareket etmeyi de sağlar.

2.1. Değerler Eğitimi

Günümüzde gittikçe yaygınlaşan kaba kuvvet kullanımı, sorumluluktan kaçma, kural tanımama, saygısızlık, çalma, alkol ve uyuşturucu bağımlılığı, bencillik, kötü dil kullanımı gibi istenmeyen tutum ve davranışların önlenmesi için değer öğretimi bir zorunluluk olarak görülmektedir (Aladağ, 2009). Çağımızda meydana gelen siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel gelişmeler sonucunda oluşan sorunlara kişilerin ahlaki normlara uygun çözümler üretebilmelerinde değerler eğitimi önemlidir (Kale, 2007).

Bireyin bütün yaşamı boyunca süren değer aktarma süreçleri, değerler eğitimi olarak tanımlanmaktadır (Yaman, 2012). Değerler eğitiminin formal öğretimsel faaliyetlerin içinde sürdürülmesi gerektiğine ilişkin görüş birliği bulunmakla birlikte, değerler eğitiminde nelerin hangi yöntem ve tekniklerle aktarılacağına ilişkin fazla bir görüş birliği bulunmamaktadır. Değerler eğitimi konusunda birbirinden farklı görüşler bulunmakla birlikte, bu konuda ileri sürülen görüşlerin tamamına yakını değerlerin yeni kuşaklara öğretilmesi gerektiğinde birleşmektedir.

Değerler eğitimi, değer belirleme sürecinde bireylere yardımda bulunmayı içerir (Naylor ve Diem, 1987). Kültür aktarımı, sosyal gönenç, kişinin toplumsallaştırılması, bireylere insani değerlerin öğretilmesi ve istedik kararların alınması bilinçli bir değerler eğitimiyle olanaklı olabilir (Tezgel, 2006). Değerler, doğuştan olmayıp yaşam içerisinde zamanla şekillendiğinden, kişinin yaşam tarzını ve şahsiyetini belirleyen değerlerin, bu konularda ehil kişi ve kurumlar eliyle, sistemli ve bilinçli bir şekilde verilmesi daha uygun olabilir.

İnsanları ortak bir değer anlayışında buluşturmak; ahlaki, insani, manevi değerlere saygılı bireyler olarak yetiştirmek için doğru yönde verilen değerler eğitimin önemi yadsınamaz (Sucu, 2012). Toplumsal hayatın ve toplumsal düzenin uyumlu bir şekilde sürdürülebilmesi için, toplum tarafından onaylanan değerlerin yeni nesillere aktarılması ve toplum tarafından onaylanmayan değerlerin ise ortadan kaldırılması ya da işlevsiz bırakılması, ancak değerler eğitimi ile gerçekleştirilebilir (Ünal, 1980). Gültekin’e (2007) göre, değerler eğitimi, formal eğitim içerisinde verilmesi gereken, yeni kuşağın kişilik gelişimine ve sosyalleşmesine katkı sağlayan bir alandır. Değerler evrensel ve tutarlı olarak verilmeli, herhangi bir mahalli, milli vb. yerel değer, insanlık mirasının evrensel değerlerini yıkıcı veya yok edici içerikte olmamalıdır (Yavuz, 2007). Değerler eğitiminin tesadüflere bırakılmaması gerekir. Bu eğitimin, içeriği iyi hazırlanmış, evrensel ve ulusal değerlerin bütünleştirildiği, hedeflerin ve kazanımların net olarak ortaya konduğu öğretim programları vasıtasıyla, planlı ve düzenli olarak yapılmasının sonuç alıcı olacağı söylenebilir.

2.1. Değerler Eğitiminin Gerekliliği ve Önemi

Temel hedefi, bireylerin amaçlı, azimli ve olumlu kişiler olarak yetiştirilmelerini sağlamak olan değerler eğitimi, çağımızın sorunlarına etkili çözümler üretebilecek önemli bir alan olarak değerlendirilmektedir (Kıncal, 2011). Kişiyi belirli amaçlara, farklı alternatifler arasından seçim yapmaya iten nedenler olarak tanımlanan değerler, tutumların temel yapısını oluştururlar (Özgül, 2014). Bireyler karar alırken, sosyal olaylarda seçimde bulunurken veya sosyal bir olay ya da durumla karşılaştığında tavır belirlerken değerlerden yararlanırlar (İlgar, 1996). Değerler, bireylerin kararlarına, tutum ve davranışlarına yön veren önemli kriterler olduklarından, bireylerin değerlerinin bilinmesi, tutum ve davranışlarının gerekçelerinin anlaşılmasını kolaylaştırabilir.

Toplumsal hayata uyumda, bireylere ve onların haklarına saygı duymada, iktisadi ve kültürel çalışmalara katılmada ve yaşamı daha iyi anlamlandırmada değerler

eğitiminin yadsınamaz bir önemi vardır (Baydar, 2009). Çünkü değerler eğitimiyle, bireylere, mensup oldukları toplumda geçerli olan istedik tutun ve davranışlar kazandırılarak, toplumsal uyum, barış, işbirliği ve eşgüdüm sağlanabilir.

Değerler eğitiminde tüm dünyada evrensel olarak uygulanabilecek yöntem ya da süreçlerden söz etmek olanaklı değildir (Taylor, 1996). Bundan dolayı, değerler eğitiminde küresel düşünmek önemli olduğu gibi, yerel düşünmek ve yerel düzeyde kararlar almak da aynı oranda önemlidir. Tartışma temelli yaklaşımlar, öğrenci merkezli etkin öğrenme yöntemleri, drama, proje çalışması, uygulamalı etkinlikler, işbirliğine dayalı öğrenme, eğitsel oyunlar ve tema günleri, değerler eğitimi sürecinde öğretmenler tarafından en sık kullanılan yöntemler olmakla beraber (Halstead ve Taylor, 2000); biyografiler, hikâyeler, çevre gezileri, sözlü tarih çalışmaları ve güncel olaylar da değer öğretiminde kullanılmaktadır (Yel ve Aladağ, 2015). Değerler eğitiminde, öğrencilerin değerleri yaparak yaşayarak öğrenmelerine olanak sağlayacak süreç, ilke ve yöntemlerin benimsenmesi önem taşımaktadır.

Toplumların geleceğinin iyi eğitilmiş, karakterli ve ahlaklı insanlar tarafından şekilleneceği gerçeği ve bu özelliklere haiz kişilerin de kendiliğinden yetişemeyecekleri hususu dikkate alındığında; iyi eğitilmiş, karakterli ve ahlaklı bireylerin yetişebilmeleri için okullara önemli görevler düşmektedir (Ekşi, 2003). Okulların toplumda ortaya çıkan etik problemlere izleyici kalmaları değil, yeni neslin değerlerini, sosyal davranışlarını, karakterlerini etkileyebilmeleri ve dolayısıyla toplumun sağlıklı etik değerlere sahip olmasına katkıda bulunmaları beklenmektedir (Lickona, 1993). Bireylerin, kendilerini içinde yaşadıkları toplumun bir üyesi olarak kabul etmeleri ve toplumla bütünleşmeleri sürecine katkıda bulunmak okulların önemli işlevleri arasında sayılabilir.

Toplumsal yaşam düzenini sağlamak ve ilgili toplumsal sistemleri işletmek üzere nitelikteki insan gücünü yetiştirmek eğitim sistemlerinin önemli görevlerindedir (Minaz, 2018). Okullar, bireyler ve toplumlar tarafından ortak kabul görmüş evrensel değerleri aktarmada önemli kurumlar olduklarından, öğrencilerin kişisel ve sosyal gelişimlerine öncelik vermeli, bireylerin kişisel tutumlarını, inançlarını, bakış açılarını değiştirmeli, sosyal yönden gelişmelerini sağlamalıdır (İşcan, 2007). Gelecekte toplumun dinamik bir elemanı olacak çocukların, toplumca benimsenen kurallara uygun olarak eğitilmeleri, ailenin, okulun ve toplumun ortak sorumluluğudur (Turan ve İlkay, 2016). Aile, çevre ve okul, çocuk eğitiminde önemli kurumlar olduklarından, değerler eğitiminde de bu kurumların dikkate alınması önem taşımaktadır.

3. Mesnevî

Arapça bir sözcük olan, ancak Arapçada kullanılmayan ve sözcük olarak “ikişerli, ikişer ikişer olana ait” anlamına gelen mesnevî, bütün beyitleri kendi aralarında uyaklı olan ve tüm beyitleri aynı ölçü ile yazılan manzum şekildir (Şafak, 2005). Edebiyatın şiir türlerinden olan mesnevî türünde kaleme alındığı için bu isimle anılan ve altı cilt,

26660 beyitten ibaret olup, “Fa’îlatun Failun” vezniyle yazılmış olan Mesnevî, birçok dile (Farsça, Arapça, İngilizce, İtalyanca, Almanca, Urduca, Fransızca, Türkmençe, İspanyolca, İsveççe, Arnavutça, Japonca, Özbekçe, Tacikçe, Kazakça, Flemenkçe, Boşnakça vb.) tercüme edilmiş, hakkında şerhler (Pelek-name ve Mantuku’t-Tayr, Gülzar-ı Ma’nevî, Mesnevî-i Sırr-ı Manevî, Reviiyihü’l Mesnevfyyit vb.) yazılmış, derlemelere (Mesnevî’den Seçmeler, Mesnevî’den Cevaplar vb.) temel oluşturmuştur (Demirel, 2007; Gölpınarlı, 2015). Mevlâna, Mesnevî’nin ilk on sekiz beytini kendisi yazmış, diğer kısımlarını ise söylemek suretiyle Hüsameddin Çelebi’ye yazdırmıştır (Can, 2013).

İslam edebiyatında önemli bir yeri olan ve şark kültürünü manzum bir şekilde aktaran Mesnevî, Müslümanlar arasında kutsal bir kitap saygısıyla tanınmıştır (Gölpınarlı, 2015). Esinlendiği esas menşee Kur’an olan Mesnevî, müritlere tasavvufu öğretme amacı güden bir eser olmasına rağmen, zaman zaman duygu ve düşünce lirizmini de barındırmıştır (Banarlı, 2001). Mevlâna, Mesnevî’de işlediği hususları, ayet ve hadislerle, bütün muhatapların kolaylıkla anlayabilecekleri şekilde açıklar (Mevlâna, 2014). Bu nedenle Mesnevî’de yer alan hususların, değinilen konuların ve verilen öğütlerin Kur’an’a ve sünnetle paralellik gösterdiği söylenebilir.

Mevlâna, Mesnevî’de Allah, peygamber, insan, evren, kâinat, şeriat, tarikat, hakikat, iyi ahlak, Allah aşkı, ilim, irfan, iyilik ve gizli ilim, dostluk, gerçek arkadaşlık, tutuculuk, kader, kötülük, tevekkül ve çaba, ölüm anı, mucize-keramet, sabır, kıyamet, büyülenme, samimiyet, yakarış, cahillik, taklit, cimrilik, nefis, namaz, günah, rızık, vesvese, şeytan gibi onlarca konuyu ele almaktadır (Mevlâna, 1991). Bu eserde, tasavvuf, hayvanlar dünyası, tıp, uzay, kimya, biyoloji, zooloji, müzik, askerlik, hukuk, devlet idaresi, gramer, Hz. Muhammed’in büyüklüğü, inançların kardeşliği, psikoloji, matematik gibi birçok konu işlenmiştir (Mevlâna, 2014). Mesnevî, uzay bilimlerinden sağlık bilimlerine; teolojiden, felsefe ve sosyoloji bilimine kadar birçok bilimsel konuyu işlediğinden, yüzyıllardır her dönemin ve her insanın tatmin olacağı bir ilim, düşünce ve fikir kaynağı olmayı sürdürmüştür. İngiliz yazar E. H. Whinfield, Mesnevî hakkında şunları kaydetmiştir (Whinfield, 2002: 26):

Bu eser, gönül erbablarına, Allah yolunda olanlara, manevi yaşamı tercih edenlere, bedensel olarak var oldukları halde, ruhsal yönden var olmayanlara, eski ve kötü giysiler içinde padişah olanlara, erdemli ve hikmetli olanlara, isimsiz ve namsız hakiki soylulara Allah’ın bir ihsanıdır. Bu eser, dünyevi varlıkları terk edip, Allah’ı tanımaya ve Onunla yaşamaya gayret eden, nefsinin yok ederek, manevi kontrol hayatına kendisi adayanlara seslenir.

Yazar Frederick H. Davis de tasavvufi hakikatleri, derin sırlarla dolu Mesnevî kadar iyi açıklayan başka bir eser olmadığını ifade eder (Davis, 2007). Mesnevî’yi İngilizceye çeviren ve ona şerhler yazan İngiliz bilim adamı Reynold A. Nicholson; “Şayet Mevlâna olmasaydı ve Mesnevî kaleme alınmasaydı, tasavvuf alanında ciddi bir boşluk meydana gelirdi.” ifadesini kullanmıştır (Nicholson, 1925). “Ben Tanrı’nın

kelâmıyım, Tanrı'yla kaimim. Canın canına gıdayım; arı duru, parlak bir yakutum. Ben, güneşin nuruyum... sizin üstünüze vurdum, sizi aydınlattım; fakat güneşten ayrılmış değilim. Bakın, ben âşıkla ölümünden kurtarmak için buracıkta akıp duran bir âb-ı hayatım." (Mesnevî, III/4287-4289) diyen Mevlâna, kendi anlayışlarındaki kusurlar yüzünden Mesnevî'yi anlayamayan ve kınamaya kalkışanlara, Mesnevî'nin bir güneş gibi yol gösterici olduğunu söylemek suretiyle cevap vermiştir. "Mesnevî'nin sözlerindeki suret de surete kapılanı azdırır, yolunu kaybettirir, manâya bakan kişiye de yol gösterir, doğru yolu buldurur." (Mesnevî, VI/655,1528) diyen Mevlâna, Mesnevî'nin manen yol gösteren, yalnızca sapanları doğru yola ileten bir kitap olduğunu açıklar. Mesnevî'nin I. cildinin önsözünde; "Mesnevî, hakikate ulaşmak ve Allah'ın sırlarına ağâh olmak isteyenler için bir yoldur. Mesnevî, temizlenmiş kişiler için gönüllere şifadır. Kur'an'ı açıkça anlamaya yardım eder, huyları güzelleştirir." (Mevlâna, 2014) diyen Mevlâna, Mesnevî'nin gerçeğe kavuşmak ve Tanrı'nın gizeminden haberli olmayı talep edenler için bir vesile olduğunu, arınmış insanlar için deva olan Mesnevî'nin, Kur'an'ın anlaşılmasını kolaylaştırdığını belirtir. Bu durumda, Mesnevî'yi sadece bir hikâye kitabı olarak değil, hikmetler ve hakikatler kitabı olarak tanımlamak olanaklıdır (Gül, 2003). İslam düşünürlerinden En-Nedvî, Mesnevî'nin önemini şöyle dile getirmektedir (En-Nedvî, 2016: 55):

Mesnevî'nin en önemli hizmetlerinden biri, maddeciliğin egemen olduğu, batının felsefesinin ve tekniğinin gönüllere kuşku tohumları ektiği, maneviyatla alakalı sorunlara ve yokluk âlemine dair hakikatlere umumi bir itimatsızlığın oluştuğu; bilimsel ilkelere uymayan, bilimsel olarak test edilmeyen ve duyu organlarınca net olarak algılanmayan hiçbir şeyin mevcut olmadığı yöneliminin fazlalaştığı, sürekli artış gösteren ve maddeye dayalı batı sömürgeciliğine karşı ciddi bir savaşım vermiş olmasıdır.

3.1. Mesnevî'nin Değerlere Bakışı ve Mesnevî'de Değerlerin İşlenişi

Kendine özgü tasavvufi düşünceleri, sûfi hayata getirdiği açılımları ve kaynağını Kur'an ve sünnetten alarak geliştirdiği evrensel insani değerleri kendine has üslubuyla dile getirerek yaşayan Mevlâna, sadece Türk-İslam âleminin değil, aynı zamanda tüm dünyanın da ortak değeri haline gelmiştir (Kara, 2007). Gerek Türk kültüründe ve gerekse dünya kültüründe önemli bir yere sahip olan Mevlâna, geçmişten günümüze bütün dönemlerde sevilmiş ve fikirleri örnek alınmıştır. Divan şairlerinden olan Esrar Dede, Şeyh Galip, Sakıp Dede, Nabi, Nefi, Neşadi ve Latifi gibi isimler, Mevlâna'nın tasavvuf ehli biri olduğunu, eserlerinin insanlara rehber niteliği taşıdığını, eserlerinin her kelimesinde eşsiz sırların ve incilerin yattığını belirtmişlerdir (Horata, 1999).

Zühd, vahdet-i vücud ve ilahi aşk anlayışının birleşiminden müteşekkil olan Mevlâna'nın düşünceleri, Kur'an ve Hadisi merkez almıştır (Bardakçı, 2007). Dolayısıyla, Mevlâna'nın sevgi ve farklı olana hoşgörü gösterme öğretisinin kaynağını Kur'an ve sünnetten aldığı söylenebilir. Hiçbir ayırım yapmadan insanları birliğe, kardeşliğe,

sevgi ve barışa çağırmıştır. Toplumsal barışın ve kardeşliğin oluşmasında maneviyatın önemi üzerinde duran Mevlâna, diyalog ve hoşgörüyü toplumun her kesimine yayma gayreti içinde olmuştur.

“Bir bilgin de, başka bir ilmi, hüneri ve sanatı, şeref ve meziyet hususunda kendi bilgisinden üstün görmedikçe onları tahsile heves etmez” (Mesnevî, IV/4109) diyen Mevlâna, ilim öğrenmenin kişinin kendi bilgisinin yetersizliğinin/eksikliğin farkına varmasıyla başladığını açıklar. O’na göre öğrenme isteği kişinin bu konudaki eksikliğini gidermek, ihtiyacını karşılamak arzusuyla başlar. “Nefsi, pirin gölgesinden başka hiçbir şey öldürmez. O nefis öldürenin eteğine sınımsıkı sarıl. Eteğini sıkıca tuttun mu, bu, Tanrı yardımındır.” (Mesnevî, II/2528-2429) diyen Mevlâna, nefis terbiyesi başta olmak üzere, kişinin eğitimi için bir pire, bir eğitimciye ihtiyaç olduğunu açıklar.

Eğitim faaliyetlerinin merkezine gereksinim kavramını koyan Mevlâna’ya göre, insanların işlenmemiş yeteneklerle doğmuş olmaları ve bu yeteneklerin işlenebilmesi için bir eğitimciye ihtiyaç duymaları, eğitimi gerekli kılar. “Ekinlere benziyoruz cancağızım; şu meydana bitmişiz, dudaklarımız kupkuru, canla gönülle yağmur bulutunu arayıp beklemekteyiz.” (Divan-ı Kebir, II/46) demek suretiyle, insanların eğitime olan gereksinimlerini bitkilerin suya olan gereksinimine benzeten Mevlâna “Bir şeye sınımsıkı yapışmak, bir şeye taassup göstermek hamlıktır.” (Mesnevî, III/1297) diyerek insanın hamlığının ve eksikliğin eğitime giderilebileceğini açıklar. “Gece kuşlarının gözleri ve kabiliyetleri olsaydı gündüzün uçup gezerler, dönüp dolaşırlardı” Mesnevî, I/2695) diyen Mevlâna, yaratılmışların belli yeteneklerinin ve kapasitelerinin bulunduğunu, eğitimin ise bu yeteneklerin ve kapasitenin farkında olarak yapılması gerektiğini ifade eder. Mevlâna’nın bu tespitiyle günümüz eğitim anlayışını çok önceden ortaya koyduğunu ve tavsiye ettiğini söyleyebiliriz.

İnsanı görünürde küçük ancak hakikatte en büyük varlık olarak tanımlayan Mevlâna (Mesnevî, IV/521), kâmil insan olarak nitelendirdiği eğitimini tamamlamış olgun insanı ise tabiatı canlandıran bahar yağmuruna ve yarıyı iyileştiren merheme benzeter (Mesnevî, I/2043-3225). “Söz dinleyene söylenir. Zira terzi elbiseyi adamın boyuna göre biçer. Hüner bilmez bir cahile bir şey öğretmek istiyorsan, kendi dilini terk edip onun diliyle konuşman gerekir. Ancak bu suretle senden bilgi ve fen öğrenebilir.” (Mesnevî, VI/1241, II/3318-3318) diyen Mevlâna, eğitim faaliyetlerinde muhatap olunan kitlenin anlayış ve kavrayış düzeyinin dikkate alınmasını ister. O’na göre eğitimde bireylerin ilgi alanları ve istidatları merkeze alınmalı, insanlar arasındaki bireysel farklılıklar gözden uzak tutulmamalıdır.

Mevlâna, eğitimcide bulunması gerekli nitelikleri, tanrısal aşka sahip olmak, ke-male eriştirici olmak, iyi kalpli olmak, mesleki bilgiye sahip olmak, rehber olmak, sabırlı olmak, affedici olmak olarak sıralar (Mesnevî, I/334, II/3169, III/1854, IV/771, VI/2041). Mevlâna’nın sıraladığı özellikler, günümüz eğitim anlayışının da eğitimcilerde bulunmasını istediği özellikler olduğundan, Mevlâna’nın eğitime ve eğitimciye dair görüşlerinin evrensel ve zaman sınırlarını aşan bir değer taşıdığı söylenebilir.

Bütün kusurların mayası kıskançlık, insanın temiz bir göz ve akıl edinmesine engel olan hırs, insan eti yemeğe benzeyen gıybet, şeytanın lanetlenmesine sebep olan kibir, mal düşkünlüğü, rüşvet, garaz ve israf Mesnevî’de terk edilmesi gereken kötü huylar arasında sayılmıştır (Mesnevî, II/2752-2753, III/80, V/30,44,82). İnsanları eğitmek ve onları doğru yola iletmek amacıyla olan; bütün mesajlarında mükemmel insan olmanın reçetelerini sunan, insanda mevcut olan kötü huyları törpüleyip iyi huyları çoğaltmayı hedefleyen Mevlâna, bu yönüyle aynı zamanda bir karakter eğitimcisidir denebilir.

“Tanrı’dan edebe muvaffak olmayı dileyelim. Edebi olmayan kimse Tanrı’nın lütundan mahrumdur. Edebi olmayan yalnız kendisine kötülük etmiş olmaz, belki edepsizliği yüzünden bütün dünyayı ateşe vermiş olur. Edepten dolayı bu felek nura gark olmuştur, yine edepten dolayı melekler masum ve tertemiz olmuşlardır.” (Mesnevî, I/79-80,91) diyen Mevlâna, karakter eğitiminde edebi ön plana çıkarmış, edepli olmayı günahsız ve manen tertemiz olmakla özdeşleştirmiştir. Eserlerinde karakter eğitimi üzerinde sıklıkla duran, anlattığı hikâyelerde sürekli iyiyi ve doğruyu tavsiye ederek okuyan kişiyi ahlaklı davranmaya çağırın Mevlâna edepli olmayı ahlaklı olmaya eş tutar (Erkek, 2008). “Ey Müslüman, bil ki edep, ancak edep yoksunu olanların edebe uymayan davranışlarına sabır ve tahammül etmektir.” (Mesnevî, IV/771) diyen Mevlâna, edep sorunu olanlara karşı bile engin hoşgörüsünü, tükenmez sabır ve anlayışını ön plana çıkarmıştır.

Mevlâna’nın hikâyelerinde özellikle anlatmak istediği, vatan sevgisi, Allah ve peygamber sevgisi ve aile sevgisi gibi manevi değerlerin, her zaman maddi değerlerin üzerinde tutulması gerektiğidir (Tok, 2007). Sevgi, saygı, anlayış, arkadaşlık, aşk, hürmet, sebat, sevecenlik duygu ve düşünceleri üzerine kurgulanmış hikâyelerin, değerler eğitimine önemli katkılarda buldukları söylenebilir (Aydın, 2014). Mevlâna’nın, büyükmeye karşı tevazunun, cehalete karşı ilmin, düşmanlığa karşı dostluğun, hırsa karşı yetinmenin, önyargıya karşı hoşgörünün, cimriliğe karşı cömertlik ve yardımseverliğin, asiliğe karşı uyumun tesis edildiği hikâye ve beyitleriyle ideal insan modelini oluşturmaya gayret ettiği söylenebilir.

Kuralları tabulaştıran, nefret, hınç ve aforozu esas alan dini şekilciliğin boşluklarını dolduran Mevlâna’nın sevgi ve insanlık temelli sistemi, insanlar arasındaki olumsuz tavırları olumluya çevirecek bir sistemdir (Öztürk, 2008). “Kesin inanç yolunu kesen bu hayal yüzünden, din ehli, yetmiş iki millet/fırka oldu. Bu yetmiş iki millet/fırka, kıyamete kadar dünyada süregitsin.” (Mesnevî, V/2655,3217) diyen Mevlâna, bu evrensel yaklaşımı ile çağımızda ihtiyaç duyulan, farklı olana hoşgörü gösterme ve birlikte yaşama kültürünü, yedi yüz yıl önce yakalamıştır (Nicholson, 2014). Müslüman olan, Müslüman olmayan farkı gözetmeden, kimlik veya ırk ayrımı yapmadan tüm insanları kucaklayan, insanları doğruluğa, güzelliğe yönlendirmeyi amaçlayan Mevlâna’yı, farklılıklara anlayış gösterme ve birlikte yaşama kültürünün önemli bir öncüsü olarak tanımlayabiliriz.

Mesnevî’de bulunan hikâyelerden/beyitlerden yararlanılarak, bireylere pek çok değer kazandırılabilir. Doğru ve etkili bir kullanımla, değerler eğitiminde Mesnevî’nin kültürel ve edebi zenginliklerinden faydalanılabilir. Mesnevî’nin Değerlere nasıl bakıldığı ve değerleri nasıl işlediğine ilişkin bazı örnekler aşağıda açıklanmıştır.

3.1.1. Mesnevî’de Misafirperverlik Değeri

Mevlâna’ya göre eve gelen konuğu ağırlamak, ona izzet ve ikramda bulunmak, onu korumak, nazlamak ve sıkıntılarını ortak olmak ev sahibi olmanın şarındandır (Mesnevî, V/3676). Bu durumda, Mevlâna’nın misafiri gözetmeyi, gerektiği gibi ağırlamayı, değer verip ikramlarda bulunmayı ve misafirden kaynaklanabilecek sıkıntılara katlanmayı iyi ev sahibi olmanın özellikleri arasında saydığı söylenebilir.

Mevlâna, “Nezaket, anlayış, görgü şehirlide, ziyafet vermek, fakirleri misafir etmek köylülerde bulunur. Allah, cömertliği, ziyafet vermeyi, fakir fukarayı ağırlamayı köylülere vermiştir.” (Mesnevî, VI/2398-2400) demek suretiyle, misafir ağırlama ve misafirperverlik konusunda köylü ile şehirliyi karşılaştırmıştır. Mevlâna, sosyolojik bir çıkarımda bulunarak, köylüyü daha misafirperver, şehirliyi ise daha ince ve edepli olarak tanımlamıştır.

“Sofra açmak, misafir davet etmek, öz temizliğini göstermektir.” (Mesnevî, V/185) diyen Mevlâna, misafir davet etmenin, misafir doyurmanın, misafire iyiliklerde bulunmanın karşındaki kişilere güven telkin etmek ve onlara karşı herhangi bir art niyet beslemediği anlamına geldiğini açıklar. “Sevdiklerinin yanına hediyesiz gitmek, değirmene buğdaysız gitmek gibidir.” (Mesnevî, I/3201) diyen Mevlâna, misafir olarak gidilen yere hediye götürülmesi gerektiğini vurgular. Çünkü hediyeleşmek kalbi yumuşatır, sevgiyi perçinler.

3.1.2. Mesnevî’de Yardımseverlik Değeri

“Cömertlik, dalları dünyaya yayılmış bir cennet ağacıdır. Her kim o dallardan birine tutunursa o dal sayesinde cennete gider. Beladan kurtulmanın çaresi, iyiliktir, bağışlamadır, ikramdır. Hz. Muhammed, ‘sadaka belayı kovar’ buyurdu. Ey yiğit hastalığımı sadakayla iyileştir.” (Mesnevî, VI/2590-2591,2982) diyen Mevlâna’ya göre cömertlik, beladan kurtulmanın çaresi, cennete gidebilmenin yoludur.

“Hz. Ömer zamanında şehirde bir yangın çıkar ve bir türlü söndürülemez. Halk Ömer’den çareler bekler, ‘yangınımız su ile sönmüyor’ derler. Hz. Ömer, ‘O yangın Tanrı’nın işaretlerinden, sizin cimrilik ateşinizin bir alevidir. Suya davranmayı terk edin, fakirlere lokma dağıtın, cimriliği bırakın’ der. Halk Hz. Ömer’e ‘Bizim kapılarımız açık, cömerdiz, mürüvvet sahibiyiz’ der. Ömer: ‘Siz adet olduğu için yoksullara ekmek verdiniz. Allah rızası için cömert olmadınız. Gösteriş olsun diye cömertlik ediyorsunuz; Allah’tan çekinme, korkma ve yakarma sebebiyle değil.’” (Mesnevî, I/3707-3717) şeklinde halk ile Hz Ömer arasında geçen olayı anlatan Mevlâna, yardımseverliğin içten gelmesi, ihlaslı olması gerektiğini söyler. Mevlâna’ya göre, ihtiyaç sahibine

yapılacak yardım, öğünmek, görünmek, nazlanmak için değil, Allah rızası için olmalı ve başka bir amaç taşımamalıdır.

“Mazlumların feryatlarını duydular mı, imdatlarına koşan arslan kişiler vardır. Onlar nerede olursa olsun, ezilenlerin feryatlarını duyar, Tanrı rahmeti gibi o tarafa koşarlar. Bütün cihanın enkazlarına direk kesilen, arazlarına doktor olan o kişiler, sevginin, adalet ve merhametin ta kendisidirler. Tanrı gibi, onlara da neden sorulmaz ve onlar rüşvet almazlar. Arslan kesilmiş erin avı sevgidir, merhamettir.” (Mesnevî, II/1935-1939) diyen Mevlâna, yardımlaşma ve dayanışma konusunda hassasiyeti olan kişileri aslanlara benzetmek suretiyle övmüştür. Beyitlerden anlaşıldığı üzere, Mevlâna'nın yardımseverliğinde karşılık beklemek, çıkar gütmek, rüşvet almak yoktur.

Mevlâna, “Bağı kopar ve özgür ol ey oğul! Ne zamana kadar bir gümüşe ya da altına bağlı kalacaksın? Denizi bir kaba doldursan ne kadarını alır? Açıgözlülerin gözleri dolmadı gitti; sedef, elde ettikleriyle yetinmedikçe inciyle dolmadı.” (Mesnevî, I/19-22) demek suretiyle cimriliğin insanın özgürlüğünü elinden alan bir bağ olduğunu, mal edinme hırsının ise doyurulamaz bir duygu olduğunu ifade eder. “Dudaklarını yum, altınla dolu elini aç; beden nekesliğinden vazgeç; cömertliği ortaya koy.” (Mesnevî, II/1271) diyen Mevlâna, cömert olunmasını, mal-mülk düşkününü olmamak gerektiğini, bencillikten kurtulup sevgi ve yardımseverlikle arınıp yücelmek gerektiğini öğütler. Dünyanın her yerinde her yıl binlerce insanın açlıktan öldüğü, milyonlarca insanın yetersiz beslendiği, yine aynı şekilde milyonlarca insanın barınma, sağlık, eğitim gibi konularda yetersizlikler içinde ömrünü tükettiği günümüzde cömertlik ve yardım etme erdemine/değerine her zamankinden daha çok ihtiyaç duyduğumuz ortadadır.

Mal hırsını en büyük sorunlardan biri olarak değerlendiren Mevlâna'ya göre, sevgi, cömertlik ve yardımseverlik bu sorunun en önemli çözüm kaynaklarıdır (Yaran, 2007: 31). Cömertliği cennet selvisinin dalına benzeten Mevlâna, “Cömertlik, cennet ağacından bir daldır; böyle bir dalı elinden kaçırana yazıklar olsun. Nefsin arzusunu bırakmak, sapa-sağlam bir daldır; bu dal, insanı göğe ağdırır. Cömertlik dalı, seni yücelere çıkararak aslına götürür.” (Mesnevî, II/1273-1275) demek suretiyle, cömertliği cennete ulaşmanın önemli bir vesilesi ve yolu olarak açıklar.

“Cömertçe dağıtmaktan dolayı elinde mal kalmazsa, Tanrı'nın lütfu, nasıl olur da seni ayaklar altında çiğnetir. Bir adam ekin ekince ambarı boşalır ama bu işin iyiliği, tarlada belli olur.” (Mesnevî, I/2238-2239) diyen Mevlâna, elindeki maddi varlığının tükeneyeceği korkusuyla cömertlikten, yardımseverlikten vazgeçilmemesi gerektiğini söyler. Allah'a güvenerek ve ahirette karşılığı düşünülerek cömert davranılması ve ihtiyacı olanlara yardım edilmesi gerektiğini öğütleyen Mevlâna, cömertliğin bir bereket kaynağı olduğunu, verilenin yerinin misliyle doldurulacağını müjdeler. O, malım tükenir de darda kalırım gibi korkularla cömertlikten vazgeçilmemesi için uyarılarda bulunur ve her halükarda Allah'ın lütfuna güvenerek ve ahirette erişilecek karşılığı düşünerek cömertçe davranışlarda bulunulmasını öğütler

Mevlâna, “Peygamberimiz buyurdu ki; iki melek, öğüt vermek için, hoş bir şekilde, tatlı bir sesle sürekli seslenir. Derler ki; ya Rabbi, cömertleri doyur, ihtiyaçtan uzak tut, onlara, verdikleri her dirheme karşılık, yüz bin dirhem ver. Allah’ın malını esirgeyen cimrilere ve cahillere de dünyada zarar üstüne zarar ver.” (Mesnevî, I/2223-2225) demek suretiyle, yoksulların ihtiyaçlarını karşılayan cömertlerin, Allah tarafından ihtiyaçtan uzak tutulacaklarını, verdiklerinin karşılığını kat kat fazlasıyla alacaklarını müjdeler. Mevlâna’ya göre cimriler mal biriktirmekten ve malını yoksullarla paylaşmamaktan dolayı Allah tarafından maddi zarara uğratılmak suretiyle cezalandırılacaklardır.

“Fakir kimse, cömertliğin aynasıdır. Sakın aynaya karşı kırıcı sözler söyleyerek aynayı buğulandırma.” (Mesnevî, I/2748) diyen Mevlâna, yardım edilen kişileri kırmaya özen gösterilmesi gerektiğini vurgulayarak, yardım etmenin nezaket kurallarını ve adabını açıklar. “Bir kişi mal veya başka bir araçla hayır yapmaya gayret ederse, o gayret; ‘İçimde cömertlik ve iyilikseverlik cevheri var’ demektir.” (Mesnevî, V/185-187) diyen Mevlâna, cömertlik ve iyilikseverliğin mal ile yapılabileceği gibi mal dışındaki araçlarla da yapılabileceğini açıklar.

Mevlâna, “Düşmana bile bağışta bulunmak iyidir. Çünkü bağış sayesinde düşman, dost olur. Dost olmayanın ise kını azalır. Çünkü bağış, kine ilaçtır.” (Mesnevî, II/2151-2152) demek suretiyle, sadece ihtiyacı olan dostlara karşı değil, ihtiyacı olan düşmanlara karşı bile cömert olunması, yardımda bulunulması gerektiğini; bağışta bulunulması halinde düşmanların bile düşmanlığı bırakıp dost olabileceklerini ya da en azından kinlerinin azalabileceğini ifade eder. Mevlâna bu yaklaşımıyla yardımlaşmada inanç ayırımı yapılmaması gerektiğini, yardımlaşmanın insanlar arasındaki husumetleri azaltacağını, ilişkileri sıkılaştıracağını ifade eder.

3.1.3. Mesnevî’de Vatanserverlik Değeri

Küçük bir gölde yaşayan ve avlanmak üzere olan balıkların, vatanları olan gölden ayrılmak istememelerine ilişkin hikâyeyi anlatan Mevlâna, “Vatan sevgisinden dem vurma ve yürü! Vatan burada değil, oradadır. Vatan istiyorsan ırmağın öbür tarafına geç.” (Mesnevî, IV/2211-2212) demek suretiyle, alışık olunan yerin yani vatanın gerektiğinde terk edilmesi gerektiğini söyler. Bu hikâyede balıkların hayati tehlikelerinin varlığı gölü terk etmelerine gerekçe oluşturmaktadır. Dolayısıyla Mevlâna’nın hayati bir tehlike oluşması ve ciddi risklerin ortaya çıkması halinde mecburen vatanın terk edilebileceğini ve bunun vatan sevgisizliği veya düşmanlığı olarak değerlendirilemeyeceğini açıklar.

Mevlâna, “Ayyazi, üzerinde zırh olmaksızın doksan defa savaşa girdi. Ayyazi’nin bedeni, aldığı ok yararlarıyla adeta bir kalbura döndü. Ancak hiçbir ok, öldürücü olmadı. Şehitlik baht işi, nasip işidir; yiğitlik ya da anlayış işi değil.” (Mesnevî, V/3781-3785) demek suretiyle, şehitlik değerini övmüş ve vatani uğrunda şehit olacak kadar değerli görmüştür. Şehitliğin İslam dininde bir faninin ulaşabileceği en yüce makam/

mertebe olması, uğruna şehit olunacak vatani da değerli kılmaktadır. Kaldı ki, vatan sevgisi, her sevilen şey gibi uğruna fedakârlıklar yapmayı getiren bir sevgidir. Şehitlik ise kişinin en değerli varlığı olan canını/ruhunu teslim etmeyi, kendini feda ederek bu dünyadan göçüp gitmeyi ifade eder ki bu da ancak vatan uğruna olur.

“Aslından, vatanından uzak kalan kişi, gene buluşma zamanını arar.” (Mesnevî, I/4) diyen Mevlâna, vatanından ayrılmış, oradan uzak kalmış kişinin, oradaki mutlu zamanlarını aradığını, o anları tekrar yaşamak istediğini, ayrılmak zorunda kaldığı sevgiliye yine kavuşmak istediğini belirtir. “Ey yiğit! Yerimden, yurdumdan ne zamana dek ayrı yaşayacağım?” (Mesnevî, I/3949) diye soran Mevlâna, memleket özlemine, yurdundan ayrı olmanın dayanılmazlığını, vatandan uzak olmanın iç acısını dillendirir. “Bir dildeşten uzak kalan kişi, yüzlerce dil, yüzlerce söz bilse, yine de dilsiz olur, gider.” (Mesnevî, I/28) diyen Mevlâna; kendi dilinden, kültüründen, yaşam tarzından ve anlayışından uzakta yaşamak zorunda kalan kişilerin sahip oldukları yeni kültürün, öğrendikleri yeni dil ve anlayışın bir önemi olmadığını vurgular.

“Bir güzel, aşığına: ‘Gurbette birçok yer gördün. Neresi daha çok hoşuna gitti?’ diye sordu. Âşık: ‘Sevgilinin oturduğu yer. Sevgili nerede oturursa, orası iğne deliği gibi olsa bile bize sahra olur. Kuyunun dibi bile olsa, Yusuf’un olduğu yer bize cennettir.’ dedi” (Mesnevî, III/3808-3811) diyen Mevlâna, bir yerin sevilmesinin orda sevilen kişilerin varlığıyla bağlantılı olduğuna vurdu yapar. “Sevgilinin yurdu ve padişahının şehri olan Buhara benim vatanımdır. ‘Vatanı sevmek imandandır,’ hadisinin manası budur.” (Mesnevî, III/293) diyen Mevlâna, sevdiklerimizin bulunduğu yerin vatan olduğunu, vatan sevgisinin ise imandan geldiğini ve bu sevgisinin imanın bir göstergesi olduğunu ifade eder. “Tacir ile Papağanı” hikâyesini anlatırken, “...Benim yaban ellerde, sizden ayrı olmanın acılarıyla çırpınıp durmam, ölmem doğru mudur?” (Mesnevî, I/1555) diye soran Mevlâna, vatandan uzak düşmenin, sevdiklerinden ayrı kalmanın, gurbet ellerde bulunmanın zorluğuna vurgu yapar.

Tolstoy’a göre, doğal ve saygıdeğer bir duygu olan yurt sevgisi, bütün dünyaya ve insanlığa sevgi ile yaklaştığında anlam kazanır. Aksi halde, yurtseverlik duygusu, herkesin kendi yurdunu başkasının yurdundan üstün tutmasından başka bir şey olmaz ve bu da Tanrı yasasına uymaz (Tolstoy, 2011). Mevlâna’nın sözlerinden, Mevlâna’daki vatan sevgisinin, Tolstoy’un da ifade ettiği, kendi vatanını severken, başkalarının da vatanlarını sevmelerine saygı göstermek temeline oturduğu anlaşılmaktadır.

3.1.4. Mesnevî’de Aile Birliğine Önem Verme Değeri

“Eşlerin birbirlerinin huyları ile huylanmaları gerekir ki işler yolunda gitsin. Ayakabı ve mest çifti gibi, eşlerin de birbirine benzemesi gerek. Bir kapının iki kanadının birbirinden farklı olduğu görülüş müdür? Bir kurdun aslana eş olduğunu hiç gördünüz mü? Bir gözü bomboş, öbürü tıka basa dolu olsa hurç, devenin üstünde doğru duramaz.” (Mesnevî, I/2308-2312) diyen Mevlâna, aile bütünlüğünün sağlanması ve işlerin yolunda gitmesi için eşler arasında uyum olması gerektiğini açıklar. Farklı mi-

zaçlara sahip kişilerin kurduğu evlilikleri kurt ile aslanın beraberliğine, kapı kanatlarının uyumsuzluğuna, heybe gözlerindeki dengesizliğe benzeterek ifade eden Mevlâna, evlilikte ve yuva kurmada karakter uyumuna ve dengeye dikkat çeker. “Kapının bir kanadı tahtadan, öbürü fildişinden... böyle şey olur mu hiç? Nikâhta iki çiftin birbirine eşit ve denk olması lazım, yoksa iş bozulur, geçim olmaz.” (Mesnevî, IV/196-197) diyen Mevlânâ kadın-erkek denliğine, her bakımdan bunların birbirini tamamlayıcı olduklarına, dolayısıyla tek kalınca ikisinin de eksik ve yarım olacağına işaret eder. Kaldı ki, evlenecek çiftlerin din, ahlak, karakter, soy, fizik, yaş, maddi varlık ve meslek gibi konularda mümkün olduğunca birbirlerine denk olmaları önemlidir. Mevlâna bu denliğin çiftler arasında mutluluğa, huzur ve sevgiye vesile olacağını ifade eder.

Mevlâna, Mesnevî’nin birinci cildinin 2426-2428’inci beyitlerinde, “Tanrı, erkek huzur bulsun, ona eş olsun diye kadını var etti. Hz. Âdem, Hz. Havva’dan ayrılabilir mi? Erkek, Zaloğlu Rüstem gibi yiğit, Hz. Hamza gibi kahraman bile olsa, hükmetmede kadının eserdir. Peygamber, Hz. Aişe’ye, ‘Ey pembe ak kadın, bana bir şeyler anlat da beni huzura erdir!’ derdi.” (Mesnevî, I/2426-2428) demek suretiyle, kadının huzur ve güven kaynağı olduğunu, iki cinsin birbirini tamamladığını, görünürde erkeğin bazı üstün yönlerinin varlığına rağmen hükmetme konusunda kadının eseri olduğunu açıklar.

“Allah, hayat devam etsin, insan nesli kıyamete kadar var olsun diye, erkek ile kadını yaratmıştır. Meşgul oldukları işleri başarmak ve işlerini tamamlamak için ikisi de birbirine ihtiyaç duyar.” (Mesnevî, III/4415) diyen Mevlâna, kadın ile erkeğin yaratılma gerekçelerini neslin devamı olarak açıklarken, erkek ve kadının hayatta başarılı olabilmeleri için birbirlerine ihtiyaçları olduğunu da belirtir. Mevlâna’ya göre kadın, hayatın devamlılığını sağlayan, Allah’ın güzelliğinin ilâhî bir tecellisi, yaratıcı kudretinin bir yansıması ve ilâhî mukadderatın temel direğidir. “Allah hakkından sonra ana hakkı gelir.” (Mesnevî, III/325) diyen Mevlâna, ana hakkına vurgu yapmış, ailenin temelini, birlik ve bütünlüğünü sembolize eden annenin önemini tekrar açıklamıştır.

“Kadın, Hak nurudur, sevgili değil; sanki yaratıcıdır (doğurgan), yaratılmış değil.” (Mesnevî, 1/2437) diyen Mevlâna, kadının cinsiyetinden çok anneliğine vurgu yapmıştır. Kadının doğurganlığın ön plana çıkaran Mevlâna, kadının bu özelliğini yüksek bir makam (yaratıcılık) olarak telakki eder. “Cennetler anaların ayakları altındadır. Her ne kadar ananın sevgisi, rahmeti Allah’tan geliyorsa da anaya hizmet etmek yerinde bir hizmettir” (Mesnevî, V/884, VI/3257) diyen Mevlâna, annelik makamının kadına hizmeti gerekli kılan ve kadını cennete götürecektir yüce bir makam olduğuna vurgu yapar. “Doğum sancısı, hamile kadına bir dert, çocuk için ise zindanın yıkılması gibidir. Hamile kadın, ‘ne yapayım, nereye sığınayım’ diye ağlarken, çocuk kurtuluş vakti geldi diye sevinir.” (Mesnevî, III/3560-3561) diyen Mevlâna, hamilelik sürecinin zahmetine ve annenin bu süreçte yaşadıklarından dolayı makamının yüceliğine vurgu yapar. “Tanrı çocukları beslemek, yetiştirmek için sütü verdi ve kadına da emzirme imkânı tanıdı.” (Mesnevî, V/1634) diyen Mevlâna, annenin dokuz ay boyunca karnın-

da taşıyıp bin bir güçlkle dünyaya getirdiği yavrusunu, Allah'ın inayetiyle emzirmesini açıklarken, anneliğin fedakârlık yönüne bir kez daha vurgu yapar. Beyitlerinde kadının erkeğe oranla daha hassas, daha duygulu, daha merhametli, daha sabırlı ve daha şefkatli olduğunu vurgulayan Mevlâna, erkeğe oranla daha farklı tecellilere mazhar olan kadının sıradan bir varlık değil, annelik statüsüyle üstün bir varlık olduğuna dikkat çeker.

Oğlu Sultan Veled'e evleneceği sırada "Allah için yüzümüzü ak etmek istersen, onun (eşinin) hatırını aziz, hem de çok aziz tut; onunla geçirdiğin her günü ilk gün say. Hani bir gün Hz. Peygamber kızı Fatma'yı hoş tutması için Hz. Ali'ye: "Fatma benim bedenimin bir parçasıdır" buyurmuştu ya. Eşin için sen de öyle düşün..." (Mektuplar, 1963: 14) diye öğütlerde bulunan Mevlâna evliliğe ve aile kurumuna verdiği değeri açıklar. Mevlâna eşin hatırının bilinmesini, her gün ilk günkü aşkla sevilmesini, sayılmasını, hoş tutulmasını ve ihmal edilmemesini ifade eder.

Nesli bozan, utanma ve namus perdesini yırtan ve ailelerin parçalanmalarına neden olan en önemli sorunlardan biri aldatmadır. Aldatmanın hem dine hem de insanlığın ortak tarihi mirasına göre günah ve yanlış olduğu açıktır. Mevlâna da nesli bozan ve yuva yıkan bu konuyu şöyle işlemektedir: "Kim başkasının eşine kötülük ederse, iyi bilsin ki o kimse kendi eşine kötülük etmiştir. Çünkü bir kötülüğün cezası, tıpkı onun gibi bir kötülüğe uğramaktır. Suçun cezası, o suçun misli olur.» (Mesnevî, V/3999). Mevlâna'nın aldatma olayını çok sert sözlerle ifade etmesi, olayın aile bütünlüğü açısından doğuracağı olumsuz sonuçların derecesine dikkat çekmek amaçlıdır. Mevlâna, aldatanın aldatılacağına da dikkat çekerek, hiçbir kötülüğün cezasız kalmaacağına vurgu yapar.

"Bir kusur işlediğinde ve baban seni paylayınca; baban sana saldırgan görünür. Babanın seni paylaşması, senin iyiliğın içindir. Azarlayış, baba merhametini, baba acıyı sana saldırganlık gibi göstermektedir. Ancak babanla barışır ve uzlaşırsan o kızgınlık gider ve baban da sana dost olur." (Mesnevî, IV/3255-3258) diyen Mevlâna, aile büyüklerinin aile üyelerine yönelik azarlamalarının, kızma, eleştirme ve onların bazı taleplerine karşı çıkışlarının kötülükten, sevgisizlikten olmadığını; mensubu olduğu ailenin/toplumun iyiliğini istemelerinden, merhamet ve acıma duygularından kaynaklandığını ifade eder. Aile üyeleri arasında haset ve öfkenin olmaması gerektiğini ifade eden Mevlâna, ailede uzlaşma sağlandığında kırgınlık ve kızgınlıkların da yok olacağını belirtir.

"Topluma, insanlara dost ol. Halkının çokluğu, yol kesicilerin bellerini kırar, mızraklarını köreltir." (Mesnevî, II/2155-2156) demek suretiyle toplu yaşamının, birlik ve bütünlüğün önemine dikkat çeken Mevlâna, "Bilmelisin ki; topluluktan ayrılmak, ancak şeytanın hilesidir." (Mesnevî, II/2167) diyerek, insanlarla dayanışma içerisinde olmanın, topluluk halinde yaşamının, birlik ve beraberliği korumanın önemini vurgular. Mevlâna, topluluktan ayrılmanın, bütünlüğü bozmasının ise şeytanın hilesi olduğuna dikkat çekerek millet ve aile bütünlüğünün korunması gerektiğine vurgu yapar.

Birlikten kuvvet doğacağını, fareler ve kedi örneğinden hareketle anlatan Mevlâna, “Binlerce fare, birlik olmadan ortada dolaşsa ve hatta başkaldırsa bile kedi onlardan ne korkar, ne çekinir. Tam tersine, farelerde birlik ve bütünlük olmadığından onları teker teker yakalayarak yer ve bu durum da onu mutlu eder.” (Mesnevî, VI/3042) demek suretiyle, aile/toplum birliğinin, mutlu yaşamak, zorlukların üstesinden gelmek, başarılı olmak gibi açılardan yadsıma önemi olduğunu açıklar.

3.1.5. Mesnevî’de Hoşgörü Değeri

Hoşgörü ve barış sözcükleri ile özdeşleştirilen Mevlâna, “Sopa, mademki savaş ve kavga aletidir; o sopayı kır ve parçala. Kavga ve savaşmak şöyle dursun; gönlüm barışlardan bile ürkmektedir. Halkın savaşı, çocukların kavgası gibi tamamıyla anlamsız, temelsiz ve değersizdir.” (Mesnevî, I/2137,2392,3435) demek suretiyle, savaşı anlamsız, temelsiz ve çocukça görür. “Güvercine doğandan korunmasını emret... doğana hilmi anlat, can yakmadan çekinmesini söyle! Çaresiz kalan, nurdan mahrum olan yarasayı nura eş et, nura âşına kıl! Savaşan keklige sulhu öğret.” (Mesnevî, IV/855-587) diyen Mevlâna, insanlığı barış ve huzura çağırırken, can yakmanın, aydınlıktan yoksun olmanın da yanlılığını vurgular. Barışı ve akl-ı selim olmayı, günümüz insanlığı için önemli bir kurtuluş umudu, sorunların etkili bir çözüm yolu olarak öneren Mevlâna, insanlığa anlayışı, affetmeyi, hoşgörüyü, kardeşliği, beraberliği, barışı ve sevgiyi öğütler.

“Hiçbir inanmayı hor görme! Çünkü Müslüman olarak vefatı olasıdır. İnanmıyor diye hor gördüğün kişinin ömrünün nasıl sonlanacağını biliyor musun? Niçin ondan yüz çeviriyorsun?” (Mesnevî, VI/2451-2452) diyen Mevlâna, farklı dinlere/ inançlara sahip kişilere hor gözle bakılmaması gerektiğini ifade eder. Mevlâna, önemli olanın bugünkü halin olmadığını, asıl önemli olanın ömrün nihayete erdiği zamanki halin olduğuna dikkat çekerek, önyargılı olunmaması gerektiğini açıklar. Din ve inanç farkı gözetmeyen ve insana saygıya büyük önem veren Mevlâna, her fırsatta dostça geçinmenin, kin tutmamanın, anlayışlı ve alçak gönüllü olmanın önemini vurgular. “İnanmayanlar Allah’ın verdiği nimetleri inkâr ettikleri, imana gelmedikleri halde, biz onlara da acır, onları da hoş görürüz.” (Mesnevî, III/1800-1801) diyen Mevlâna’nın hoşgörü anlayışı farklı din, dil, ırk ve kültürden olan bütün dünya insanlarını kucaklayan evrensel bir anlayıştır. Bu anlayışta dışlama, ötekileştirme, benzer olmamaya zorlama olmadığı gibi farklılıklara anlayış ve saygı gösterme vardır.

“Birisini pis olan, haram olan hurma şerbetini içip sarhoş da olsa, şeriat onu mazur görür. Sözleri ve davranışları üzerinde pek durmaz.” (Mesnevî, III/671) diyen Mevlâna, insanları kendinden olmayan, kendisi gibi düşünmeyen ya da kendisi gibi yaşamayan insanlara karşı şefkate, merhamete, bağışlamaya, anlayış göstermeye davet eder. Dil, din, ırk ayırımı yapmayan Mevlâna, insanların farklı yaşam tarzlarına da saygı duyar. “Yüzlerce yaşayışa ve üstünlüğe rağmen, birisinde bir ayıp olsa o, bitkinin sapına benzer. Terazide sapı da bitkiyle beraber tartarlar...” (Mesnevî, I/2008-2009) diyen

Mevlâna'ya göre, insanların birçok güzel özelliklerinin yanında bazı kusurlarının da olması doğaldır ve bu kusurlar hoş karşılanmalı, üstü örtülmeli, ifşa edilip yayılmamalıdır. Mevlâna'ya göre insanların güzel özellikleri ve kusurlarıyla bir bütün olarak kabul edilmeleri gerekir.

“Ruh, ilimle ve akılla dosttur. Ruhun Arapçayla, Türkçeyle işi yoktur.” (Mesnevî, II/56) diyen Mevlâna, aklın ve bilginin, dil ve milliyetten daha önemli ve öncelikli olduğunu vurgular. Bu vurgusuyla Mevlâna, ırkçılığa dayalı ötekileştirme, kendini üstün görme, farklı olanı dışlama anlayışını da reddeder. “Sûfî, bulanıklıktan kurtulmayı, saf olmayı, tortusuz olmayı, her bakımdan temiz olmayı isteyen kişidir. Yoksa sûfilik sof, aba, yamalı cübbe giymek ve ağır ağır yürümek değildir.” (Mesnevî, V/362-363) diyerek, insanları farklılıklarıyla kabullenmenin en güzel örneğini gösteren Mevlâna, insanların dış görünüşlerine göre değil meziyetlerine, bilgi ve becerilerine, maddi ve manevi arınmalarına göre değerlendirilmeleri gerektiğini açıklar.

“Gel, daha yakına gel. Ne zamana kadar bu ayrılık? Sen benken ve ben de senken, ne zamana kadar bu benlik, senlik? Allah âşıklarıyız, nedir bu inat? Neden zengin yoksula, sağ kendi soluna kötü bakar? Birlik ağacını neden eğer durursun? Şu benlikten kaç ve katıl herkese. Yalnız kaldın mı bir tanecik olursun, ancak topluma katıldın mı madene dönersin... Testileri kırdın mı sular bir olur gider.” (Divan-ı Kebir, VI/1297) diyen Mevlâna, bir İslam düşünürü olarak dil, din, ırk, cinsiyet gözetmeksizin tüm insanlığa kucak açtığından dolayı çağları ve sınırları aşmayı başarmıştır diyebiliriz.

“Dinler arasındaki ayrılık, gidiş yolunda ve ibadet ediş şeklindedir; dinin hakikatinde değil.” (Mesnevî, I/500) diyen Mevlâna'ya göre, bütün dinler eşittir/denklerdir. O'na göre bütün dinlerin getirdiği hakikatler/hükümler ve insanlığa verdikleri mesajlar birdir. Mevlâna'ya göre dinleri birbirinden farklı kılan ise uygulamalar, takip edilen yol ve usullerdir. Mevlâna, hayatı boyunca bütün dinlere, mezhep, millet ve görüşlere aynı gözle bakmış, onun nazarında Müslüman, Hıristiyan, Musevi, ateş tapan hep bir kabul edilmiştir.

“Yüz kitap da olsa tümü bir baptan müteşekkildir. Yüzlerce yön olsa da tek bir mihraba dönülür. Bütün yollar tek bir eve çıkar. Binlerce başak tek bir taneden çoğalmıştır. Yenecek yüzbinlerce şeyin hepsi de, doyurma bakımından birdir.” (Mesnevî, VI/3669-3681) diyen Mevlâna, bireyci ve bencil olmak yerine, kucaklayıcı ve kuşatıcı olunması gerektiğini açıklar. Ona göre hedef birdir, menzil birdir, amaç birdir. Farklı olan yoldur, yöntemdir. Bundan dolayı Mevlâna'nın görüşlerinin temelinde bütün insanlığı kucaklayan insancıl bir hoşgörü olduğu söylenebilir. Mevlâna'daki farklılık ve çeşitlilik, ulaşılmak istenen hedefe varmanın birden fazla yol ve yöntemi olduğunu; tek yol ve tek çözümün çözümsüzlük olduğunu ifade eder. Mevlâna'nın hoşgörüsünün, tahammülü, anlayış ve mütevacızlığı esas alan, insanlığı huzur, güven ve barışa davet eden evrensel bir anlayış olduğu söylenebilir.

4. Sonuç

Günümüzde ihtiyaç hissettiğimiz birçok insani değeri Mesnevî'de bulmak mümkündür. Mevlâna'nın, yaşadığı dönemin sorunlarına olduğu kadar, günümüzün önemli bazı sorunlarına da çözüm olabilecek önerilerinin yer aldığı Mesnevî'de değerler de önemli yer tutmuştur. Mevlâna, büyüklenmeye karşı tevazunun, cehalete karşı ilmin, düşmanlığa karşı dostluğun, hırsa karşı yetinmenin, önyargıya karşı hoşgörünün, cimriliğe karşı cömertlik ve yardımseverliğin, asiliğe karşı uyumun tesis edildiği hikâye ve beyitleriyle ideal insan modelini oluşturmaya gayret etmiştir. Mesnevî'de yer alan hikâyelerden/beyitlerden yararlanılarak, insanlara birçok değer daha etkili olarak kazandırılabilir. Doğru ve etkili bir kullanımla, değerler eğitiminde Mesnevî'nin kültürel ve edebi zenginliklerinden faydalanılarak, Mesnevî hikâyelerinin, bir öğretim aracı olarak kullanılması, ilgi çekici öğretim yöntem ve teknikleriyle işlenmesi, değerler eğitiminin amaçlarına ulaşması noktasında önemli katkılar sağlayabilir.

Mesnevî'de bulunan hikâyeler, dil ve anlatım yönünden gerekli düzenlemelerin yapılması halinde, eğlendirici ve öğretici bir tür olarak değer öğretiminde daha etkili olarak kullanılabilir. Mesnevî'nin, atasözlerinden, deyimlerden, hikâye ve öğütlerden oluşan zengin içeriği sayesinde, çocukların bireysel, sosyal ve ahlaki değerleri daha kolay, daha etkili ve daha kalıcı olarak öğrenmeleri sağlanabilir. İçerik, dil ve anlatım yönünden, farklı öğretim kademeleri için uygun hale getirilmiş Mesnevî hikâyelerinin ve beyitlerinin yer aldığı kitaplar daha da yaygınlaştırılabilir, öğretim programları ve ders kitapları hazırlanırken, Mesnevî destekli eğlendirici ve öğretici etkinliklere daha çok yer verilebilir. Mesnevî'de bulunan hikâyelerden uygun olanların seçilip, drama, tiyatro gibi çeşitli sanatsal etkinliklerle öğrencilere sunulması, öğrencilerin değerlere yönelik tutumları üzerinde olumlu etki yaratabilir.

Kaynakça

- AKTEPE, V. ve Yel, S. (2009). İlköğretim Öğretmenlerinin Değer Yargılarının Betimlenmesi: Kırşehir ili örneği. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, (3), 607-622.
- ALADAĞ, S. (2009). *İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretiminde Değer Eğitimi Yaklaşımlarının Öğrencilerin Sorumluluk Değerini Kazanma Düzeyine Etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- ARIKAN, A. (2011). *Okulöncesi Dönemde Değerler Eğitimi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını
- AYDIN, A. (2014). *Eğitim Hikâyesidir*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- BANARLI, N. S. (2001). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi I-II*. İstanbul: MEB Yayınları.
- BARDAKÇI, M. N. (2007). Mevlâna'nın Tasavvufi Düşüncesinin Kaynakları. *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 8 (19), 55-77.

- BAYDAR, P. (2009). *İlköğretim Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Programında Belirlenen Değerlerin Kazanım Düzeyleri ve Bu Süreçte Yaşanılan Soruların Değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- BILSKY, W. ve Schwartz, H. (1994). Values and Personality. *European Journal of Personality*, (8), 163-181.
- CAN, Ş. (2013). *Mevlâna Hayatı, Şahsiyeti, Fikirleri*. İstanbul: Ötügen Yayınları.
- ÇELİKKAYA, H. (2014). *Fonksiyonel Eğitim Sosyolojisi*. İstanbul: Nobel Yayınları.
- DAVIS, F. H. (2007). *The Persian Mystics: Jalâlu'd-Dîn Rûmî*. New York: Cosimo Classics.
- DEMİREL, F. (2007). . Mevlâna'nın Mesnevî'si ve Şerhleri. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 5(10), 469-504
- DOĞAN, S. (2014). *Mesnevî'den Pedagojik Telkinler*. İstanbul: Selis Yayınları
- DOĞANAY, A. (2012). Değerler Eğitimi. Cemil Öztürk (ed.), *Sosyal Bilgiler Öğretimi*, (ss. 225-256) içinde, Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık
- DÖNMEZ, C. ve Yazıcı, K. (2008). *T.C. İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük Konularının Öğretimi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- EKŞİ, H. (2003). Temel İnsani Değerlerin Kazandırılmasında Bir Yaklaşım: Karakter Eğitimi Programları. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1 (1), 79-96.
- EN-NEDVÎ, H. A. (2016). *İslam Önderleri Tarihi-1*. Y. Karaca (Çev.). İstanbul: Kayıhan Yayınları
- ERKEK, G. (2008). *Mevlâna'nın Mesnevî'sinden İlköğretim Okulları İçin Seçilen Öykülerin Eğitsel Yönlüğünün İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- ERSOY, A. F. (2011). *Okulöncesi Dönemde Değerler Eğitimi*. A. Arkan (Ed.), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.
- GÖLPINARLI, A. (2015). *Mevlâna Celaleddin, Hayatı, Eserleri, Felsefesi*. İstanbul: İnkılap Kitapevi.
- GÜL, H. (2003). *Mesnevî'de Kur'ânî Referanslar ve Kur'ân Ayetlerine Getirilen İshârî Yorumlar*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- GÜLTEKİN, F. (2007). *Tarih I Dersinde İşe Koşulabilecek Değer Öğretiminin Yeni Yaklaşımlarının Öğrencilerin "Hoşgörüsü" Değeri Anlayışlarının Gelişimine Etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- MELIKOFF, İ. (1983). Batı Hümanizmasının Karşısında Mevlâna'nın Hümanizması. *Yirmi Altı Bilim Adamının Mevlâna Üzerine Araştırmaları*. F. Halıcı (Der.). Konya: Ülkü Basımevi.
- HALSTEAD, J. M. ve Taylor, M. J. (2000). Learning and Teaching About Values: A Review of Recent Research. *Cambridge Journal of Education*, 30(2), 169-202.
- HORATA, O. (1999). Mevlâna ve Divan Şairleri. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Osmanlı'nın Kuruluşunun 700. Yılı Özel Sayısı*, 43-56

Mesnevî'de Değerler ve Mesnevî'nin Değerlere Bakışı

- HÖKELEKLİ, H. (2010). Modern Eğitimde Yeni Bir Paradigma: Değerler Eğitimi. *Eğitime Bakış Dergisi*, 6 (18), 4-10.
- ILGAR, Z. (1996). *Denetim Odağının Değer Sistemleri, Ahlaki Gelişim Düzeyi ve Öz-Ahlaki Değerlendirme Üzerindeki Etkileri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum
- İŞCAN, C. D. (2007). *İlköğretim Düzeyinde Değerler Eğitimi Programının Etkililiği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- KALE, N. (2007). Nasıl Bir Değerler Eğitimi. R. Kaymakcan vd. (Ed.), *Değerler ve Eğitimi*. İstanbul: DEM Yayınları.
- KARA, S. (2007). Dini Tarafı Dışlanmış Bir Hümanist Düşünür Tiplemesi: Mevlâna Celâleddin Rûmî. *Mevlâna Celâleddin Rumi'nin 800. Doğum Yıldönümünü Anısına Uluslararası Mevlâna ve Mevlevilik Sempozyumu Bildiriler II*, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Şanlıurfa.
- KAYMAKCAN, R. (2010). Değer Kavramı ve Gençlerin Dini Değerleri. *Eğitime Bakış Dergisi*, 6 (18), 10-16.
- KINCAL, R. (2011). *Eğitim Bilimine Giriş*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- LICKONA, T. (1993). The Return of Character Education. *Education Leadership*, (51), 6-11.
- MEVLÂNA. (1991). *Mesnevî Tercemesi*. V. İzbudak (Çev.). İstanbul: MEB Yayınevi
- MEVLÂNA. (2014). *Mesnevî Tercemesi ve Şerhi*. A. Gölpinarlı (Çev.). İstanbul: İnkılap Yayınevi
- MEVLÂNA. (2011). *Divan-ı Kebir*. M.B. Beytur (Çev.). İstanbul: Kırkambar Yayınları
- MEVLÂNA. (2016). *Mesnevî Tercümesi*. Ş. Can (Çev.). İstanbul: Ötügen Yayınevi
- MİNAZ, M. B. (2018). Okul Müdürlerinin Etik Liderlik Özelliklerini Belirlemeye Yönelik Ölçek Geliştirilme Çalışması. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11 (60), 767-785
- NAYLOR, D. ve Diem, R. (1987). *Elementary And Middle School Social Studies*. New York. Random House.
- NICHOLSON, R. A. (1925). *The Mathnawî of Jalâlu'ddîn Rûmî*. London: Cambridge University Press.
- NICHOLSON, R. A. (2014). *İslam Sûfîleri*. M. Dağ (Çev.), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ÖZGÜVEN, İ. E. (2014). *Evlilik ve Aile Terapisi*. 3.Baskı. Ankara: Nobel Akademi Yayıncılık.
- ÖZGÜVEN, İ. E. (2015). *Psikolojik Testler*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- ÖZTÜRK, Y. N. (2008). *Mevlâna Celâleddin Rumi ve İnsan*. İstanbul: Yeni Boyut Yayınları.
- SUCU, A. Ö. (2012). *Mesnevîlerin Edebiyat Eğitiminde Değer Aktarım Aracı Olarak Kullanılması*. Yayınlanmamış Tüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- ŞAFAK, Y. (2005). *Hazret-i Mevlâna'nın Eserleri*. Konya: İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.
- TAYLOR, M. J. (1996). Voicing Their Values: Pupils Moral and Cultural Experience. *Values in Education and Education in Values*, J.M. Halstead ve M.J. Taylor (Eds.), London: Falmer Pres.

- TEZGEL, R. (2006). Yeni İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında İnsan Hakları ve Değer Eğitimi. *II. Uygulamalı Etik Kongresi*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- TOK, M. (2007). *Mevlâna'nın Mesnevî'sindeki Hikâyelerin Çocuk Edebiyatı Açısından Değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- TOLSTOY, L. N. (2011). *Yurtseverlik Askerlik ve İtaatsizlik Üzerine*. Ö. Aydın Süer (Çev.). Ankara: Epos Yayınları
- TURAN, F. ve İlkey, U. (2016). Okul Öncesi Eğitim Öğretmenlerinin Etkinliklerde Kullandıkları Resimli Öykü Kitaplarının Karakter Eğitimi Açısından İncelenmesi. *Eğitim ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 45 (209), 208-222.
- TURAN, R., Belenli, T. ve Kiriş, A. (2010). Mesnevî ve Mesnevî'nin Sosyal Bilgiler Programında Yer Verilen Değerler Çerçevesinde İncelenmesi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30 (1), 169-203.
- TÜYSÜZ: (2011). *İlköğretim Sosyal Bilgiler 4, Öğretmen Kılavuz Kitabı*. Ankara: Tuna Yayınları
- ULUSOY, K. (2007). *Lise Tarih Programında Yer Alan Geleneksel ve Demokratik Değerlere Yönelik Öğrenci Tutumlarının ve Görüşlerinin Çeşitli Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- ÜNAL, C. (1980). *Genel Tutumların veya Değerler Psikolojisi Üzerine Bir Araştırma*. Ankara: Ankara Üniversitesi, DTCF Yayınları.
- WHINFIELD, E. H. (2002). *Rumi: The Mathnawi*. London: Forgotten Books.
- YAMAN, E. (2012). *Değerler Eğitimi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- YARAN, C. S. (2010). *Ahlak ve Etik*. İstanbul: Rağbet Yayınları
- YAVUZ, Ş. (2007). Değerlerin Seçeresi, Doğası, Sınırı ve Devamlılığı: Değerlerin Dini ve Sosyal Karakteri ve Sürekliliği. R. Kaymakcan vd. (Ed.), *Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu* (ss. 89–110) içinde, İstanbul: DEM Yayınları.
- YEL, S. ve Aladağ, S. (2015). Sosyal Bilgilerde Değerlerin Öğretimi. *Sosyal Bilgiler Öğretimi*. M. Safran (Ed.), 4.Baskı, Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- YEŞİL, R. ve Aydın, D. (2007). Demokratik Değerlerin Eğitiminde Yöntem ve Zamanlama. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(2), 65-84.
- YEŞİL, R. (2008). Mesleki Değerler Eğitimi Perspektifinde Ahilik Sistemi. *Tespitler- Tahliller. I. Uluslararası Ahilik Kültürü ve Kırşehir Sempozyumu*, Kırşehir: Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi.
- YETKİN, D. ve Daşcan, Ö. (2008). *Son Değişikliklerle İlköğretim Programı 1-5 Sınıflar*. Ankara: Anı Yayıncılık.